

ЕКОЛОШКА БЕЗБЕДНОСТ И ЕКОЛОШКИ КРИМИНАЛИТЕТ

маст. Милош Тошовић, демонстратор*
Универзитет у Београду, Факултет безбедности

* milostosovic79@gmail.com

ЕКОЛОШКА БЕЗБЕДНОСТ И ЕКОЛОШКИ КРИМИНАЛИТЕТ

Сажетак: Разматрање комплексног питања безбедности у савременим условима захтева укључивање различитих аспеката, међу којима је незаобилазан веома актуелан еколошки аспект. На њему базирано разматрање безбедности резултира посебним обликом еколошке безбедности, као незаобилазним делом укупне безбедности. При томе се могу издвојити два аналитичка безбедносна нивоа и то: национални и међународни. Анализа еколошке безбедности укључује и веома важно питање деликта у домену животне средине и одговарајуће облике криминалитета, који захтевају посебну пажњу. Еколошки криминалитет полази од еколошког права, а везује се за нормативни приступ у дефинисању, праћењу и супротстављању различитим облицима и степенима извршења деликта. Комплексна анализа еколошке безбедности и еколошког криминалитета указује на узрочно-последичну релацију и потребну активност на смањењу еколошког криминала у циљу повећања еколошке безбедности и укупне безбедности. Разматрана веза указује на потребу повећања аналитичке пажње на смањење еколошког криминалитета кроз повећање кадровских и организационих капацитета, у домену опште, а нарочито еколошке безбедности.

Кључне речи: екологија, безбедност, еколошка безбедност, криминалитет, еколошки криминалитет

Увод

У савременим условима праћења, анализе и унапређења еколошке безбедности, као значајног и актуелног сегмента укупне безбедности, посебно значајна пажња се поклања узрочно-последичној и функционалној вези са еколошким криминалитетом. Еколошки криминалитет, као специфична врста криминалитета, директно се одражава како на укупну безбедност тако нарочито на еколошку безбедност.

Питање еколошке безбедности, како наводи Јовановић Поповић (Јовановић Поповић, 2020: 118), представља горућу тему у светским

оквирима, с обзиром на то да не постоји земља у свету која своју безбедносну политику не базира на еколошкој безбедности. По базичним концептуалним и теоријским питањима безбедности животне средине вршена су разматрања већег броја аутора (Ullman, 1983; Mathews, 1989; Westing, 1989; Brock, 1991, 1997; Myers, 1993; Buzan et al., 1998), уз посебно разматрање појмова безбедности животне средине (Westing, 1991; Barnett, 2001; Floyd, 2010) и еколошке безбедности (Rogers, 1997; Lonergan, 2002; Dalby, 2002; Reuchlin, 2007). При томе се не може говорити о концепту безбедности уколико се не разматрају питања деградације и заштите животне средине, оскудице ресурса, безбедности воде и хране, енергије, популационих проблема, разарања екосистема, миграција, природних несрећа или несрећа изазваних људским фактором, климатских промена, еколошког криминала, еколошког тероризма или насиља које је у вези са деградацијом животне средине.

Еколошка проблематика безбедности у светској политици, према Барнету (Barnett, 2001), обухвата два битна става, и то: (а) да су проблеми животне средине важни и (б) да дискурси о еколошкој безбедности остају моћни. Животна средина и безбедност су прогресивно повезани у теорији, а безбедност животне средине се у актуелним условима директно манифестује у политици. Полазећи од двојног значења еколошке безбедности Барнет даје свеобухватну критичку расправу о безбедности животне средине по импликацијама широког спектра, износећи тврдњу на крају да је безбедност животне средине вођена више моћима креатора безбедности него потребом за решавањем проблема животне средине.

Питање безбедности животне средине је, према Флојду (Floyd, 2010), директно повезано са питањем националне безбедности, која се са променама политике безбедности животне средине одражава на питања секуритизације и активности и намере кључних актера у сектору еколошке безбедности. Свака промена се одражава и на међународне односе, као и на дефинисање и спровођење међународне еколошке политике и креирања националних политика у домену еколошке безбедности.

Еколошки криминал је један од веома изражених негативних утицаја савременог човека на животну средину, са којом је, по Љуштини и Бјеловуку (Љуштина и Бјеловук, 2014: 114), директно повезан. Према истим ауторима, еколошки криминал је по природи сложен друштвено-правни феномен, за који је постојање позитивне законске

регулативе основни услов утврђивања одговорности за еколошки криминал. У склопу различитих стручних ауторских анализа вршена су проучавања питања класификације еколошког криминалитета (Carrabine et al., 2004; Clifford, 2008), као и повезивања за шири аналитички оквир транснационалног карактера (Situ & Emons, 2000; Eman, 2012; Elliott, 2009, 2012). Веома значајне везе између животне средине и безбедности су нарочито разматране у дужем временском периоду од стране већег броја аутора (Osborn, 1953; Brown, 1954; Ophuls, 1977; Ophuls & Boyan, 1992; Јовановић Поповић, 2020), уз нарочито издвајање еколошких фактора у концепту безбедности (Ullman, 1983). Разматрање ове релације је посебно повезано са питањима еколошке криминологије и еколошке правде у склопу анализе утицаја на животну средину и питања злочина против природе (White, 2008).

Еколошке норме, за које се везује релација еколошке безбедности и еколошког криминала, одређују се, према Вукасовићу (Вукасовић, 1996: 96), превасходно на основу стања у животној средини на много егзактнији начин, у односу на већину норми друштвеног понашања, под утицајем многих чинилаца економског, политичког, психолошког и другог карактера, због чега често долазе у колизију са важећим правним и моралним нормама. Угроженост еколошког система у природи и динамичност еколошке проблематике у делу са променама специфичних услова и узрока довели су до промена динамике и структуре еколошког криминала, што је, по Вукасовићу (Вукасовић, 1996: 97), условило промене првобитне норме понашања. Еколошки криминал, како наводи Љуштина (Љуштина, 2012), постаје савремени вид криминала који представља растући међународни проблем, иако понекада не доноси директне жртве, али се његове последице директно и индиректно одражавају на цело друштво (нпр. илегална сеча шума одузима станиште бројним биљним и животињским врстама). У новије време се посебна аналитичка пажња поклања зеленој криминологији и везама зеленог криминала, уништавању животне средине и последичног питања еколошких избеглица (McAdam, 2007; Lynch & Long, 2022), као и економским аспектима утицаја на животну средину, нарочито економији климатских промена (Stern, 2007). Основни циљ овог рада је да укаже на значајну узрочно-последичну повезаност еколошке безбедности и еколошког криминалитета, уз сагледавање аспеката повећања еколошке безбедности на основу смањења еколошког криминалитета. У овом раду биће приказани резултати извршене аналитичко-синтетичке обраде и истраживања проблема-

тике еколошке безбедности, еколошког криминалитета, са освртом на еколошки криминалитет у свету и еколошки криминалитет у Србији.

Теоријски осврт на еколошку безбедност

Савремени тренд екологије, еколошких анализа и еколошких проблема налаже незаобилазну потребу целовитог сагледавања безбедносних проблема животне средине. Овакво сагледавање посебно добија на значају ако се имају у виду, с једне стране, везе, а, с друге, антагонизми и противуречности на релацији природа, друштво и економија, који се, између осталог, испољавају кроз безбедносна питања животне средине (Аутор, 2021).

Везе између промена у животној средини и безбедности разматране су од педесетих година (Osborn, 1953; Brown, 1954; Ophuls, 1977; Ophuls & Boyan, 1992). Редеофинисање појма безбедности започиње након попуштања блоковске затегнутости земаља источног и западног блока седамдесетих година прошлог века. Почетком осамдесетих Ричард Алман (Richard Ullman, 1983) био је међу првим научницима који је сматрао да еколошке факторе треба интегрисати у концепт безбедности. Осим тога, као кључно питање, по Лотару Брокку (Lothar Brock), јесте шта је референтни предмет безбедности животне средине, безбедност или животна средина, конфликти због природних ресурса или еколошки квалитет живота. При томе је додатни изазов да се дефинише шта тачно чини еколошку безбедност и безбедност животне средине. Према Јовановић Поповић (Јовановић Поповић, 2020: 120), деведесетих година извршено је проширивање концепта безбедности на коришћење концепта безбедности животне средине, безбедности хране, здравственоу безбедност, енергетску безбедност и безбедност прихода.

Животна средина, као темељ одрживог развоја, мира и безбедности, према Нелеману и сарадницима (Nellemann, et al., 2019), директно је угрожена еколошким криминалом, који се шири и угрожава популације, читаве екосистеме, одрживе изворе природних ресурса значајне за живот, као и послове и приходе за локалне, регионалне и државне заједнице. У том смислу неопходни су посебни напори за спречавање еколошког криминала, повећање еколошке безбедности и обезбеђење потребног мира и одрживог развоја.

Теоријска истраживања еколошке безбедности, за потребе овог рада, захтевала су посебно разматрање низа питања, међу којима су: (а) безбедност животне средине наспрам еколошке безбедности; (б) климатска безбедност; (в) безбедност воде; (г) безбедност хране; (д) еколошке избеглице; (ђ) еколошки екстремисти наспрам еколошког тероризма; и (е) зелена криминологија – еколошки криминалитет.

Безбедност животне средине један је од производа концептуалног размишљања значајних теоретичара у овој области (Ullman, 1983; Mathews, 1989; Myers, 1993; Westing, 1989; Buzan et al., 1998), при чему су посебно значајни појмови *безбедност животне средине* (Westing, 1991) и *еколошка безбедност* (Rogers, 1997; Lonergan, 2002). Ови појмови се врло често користе у истом контексту, а на основу става Катрине Роџерс (Katrina S. Rogers) треба их разликовати тако да се безбедност животне средине представља у смислу заштите ресурса, а не њиховог очувања, или конзервације, при чему еколошка безбедност означава стварање услова у којима физичко окружење заједнице омогућава задовољавање потреба становништва без смањења природних резерви.

У последњој деценији, према Јовановић Поповић (Јовановић Поповић, 2020: 120), све већи број аутора на међународној сцени користи термин безбедност животне средине подразумевајући и концепт одрживог развоја који је у сржи еколошке безбедности, док се у Србији највише користи термин еколошка безбедност, који обухвата и концепт одрживог развоја, али и претњу политичкој стабилности.

Климатска безбедност се везује за актуелна питања климатских промена, која се често замењују појмом глобалног загревања. При томе, климатске промене могу имати непожељне импликације за безбедност путем ефеката расположивости ресурса неопходних за одрживо стање живота, а чија оскудица се дефинише као низак приступ ресурсима по глави становника, међу којима је посебно значајна свежа вода.

Безбедност воде се може дефинисати као способност приступа довољним количинама чисте воде да би се одржали адекватни стандарди хране и производње добара, санитације и здравља (Димитријевић, 2010). У комплексној безбедносној анализи се може констатовати да несташница слатке воде није једини проблем. Процеси спирања ђубрива и хемијско загађење током бујичних поплава такође угрожавају квалитет воде и јавно здравље. Најозбиљнији непосредни изазов јесте чињеница да више од милијарду људи нема приступ безбедној води

за пиће, док половини човечанства недостају одговарајућа санитарна средства (Јовановић Поповић, 2020: 125).

Безбедност хране има импликације у обрасцима пољопривредне производње и шумарства, који су такође осетљиви на климатске промене. Остали процеси који су у вези са системом исхране, као што су прерада хране, дистрибуција, набавка, припрема и потрошња, такође су важни за безбедност хране у истој мери као и пољопривредна производња. Ипак, учесталост и интензитет временских непогода, који се све више повећавају, додатно утичу на пораст ризика да невреме може нанети додатну штету транспорту и инфраструктурној дистрибуцији хране, а тиме утицати на прекид ланаца снабдевања. Посебно је интересантна тзв. „подземна просторија за судњи дан” (Јовановић Поповић, 2020: 127), која је формирана у Норвешкој, а заправо представља велику банку семена за обнављање и поновно поспешивање раста усева у свету, у евентуалном случају великих несрећа, ради повећања безбедности хране.

Еколошке избеглице представљају посебну врсту избеглица, а подразумевају лица присиљена да напусте место боравка услед промена насталих у животној средини, односно услед деградације животне средине, што им угрожава живот (Јовановић Поповић и Милинчић, 2015: 39). Окидачи присилних миграција могу бити подељени у две главне групе: климатског и неклиматског карактера (Јовановић Поповић, 2020), а обе су од значаја за еколошку безбедност и на одређени начин повезане са еколошким криминалитетом.

Климатски окидачи присилног настанка еколошких миграната укључују климатске процесе и климатске догађаје (Brown, 2008: 17–18), повезане за временске оквице. При томе се под климатским процесима подразумевају пораст нивоа мора, салинизација пољопривредног земљишта, десертификација, растућа несташица воде, небезбедност хране итд. Климатски догађаји, са друге стране, подразумевају изненадне и драматичне хазарде, као што су монсунске поплаве или олује, што изазива евакуацију људи са њихових станишта брже него у случају споријих процеса, као што је нпр. пораст нивоа мора. Потенцијални број еколошких миграната услед глобалног загревања научници процењују на број између 50.000.000 и 250.000.000 у наредних 50 година (McAdam, 2007: 1; Stern, 2007). У новије време се, према Линчу и Лонгу (Lynch & Long, 2022: 256), појављује зелена криминологија, која кроз климатске промене и разне штете и поремећаје еко-система такође доводи до настанка еколошких избеглица.

Еколошка безбедност, без које нема напретка друштва и економије, према Далбију (Dalby, 2002), захтева предузимање неопходних мера за смањење политичких и етничких сукоба и спречавање даљег спровођења еколошког криминала према животној средини.

Еколошки тероризам, као посебан облик тероризма, укључује употребу силе против природних ресурса да би се постигли политички или друштвени циљеви (Димитријевић, 2010: 133). Рањиви ресурси, како наводи Јовановић Поповић (Јовановић Поповић, 2020: 134), обухватају: водне ресурсе; пољопривредне и шумске ресурсе; нафту, природни гас и минерале; екосистеме и дивље животиње. При томе *екотероризам, или еколошки екстремизам*, треба разликовати од еколошког тероризма. Екотероризам описује чин насиља, претње, саботаже, вандализма, застрашивања људи и уништавања имовине који се предузима у име очувања животне средине. Како истиче Јовановић Поповић (Јовановић Поповић, 2020: 132), најважнији циљ екотерориста или еколошких екстремиста је заустављање експлоатације природних ресурса и привлачење пажње јавности на заштиту и проблеме животне средине.

Институционално третирање проблематике еколошке безбедности и заштите животне средине у новије време се везује и за активности ОЕБС-а у констелацији међународних организација, које су активне у областима економског развоја и заштите животне средине. Према наводима Реуклина (Reuchlin, 2007), суштински значајне области у оквиру еколошке безбедности којима би државе чланице требало да посвете више пажње обухватају: фокусирање на зоне сукоба, еколошки криминал, еколошке миграције, заштита животне средине и тражење синергије са приватним сектором по еколошким питањима.

Општи осврт на истраживање еколошког криминалитета

Савремени облици материјалне производње, праћени техничким и технолошким иновацијама, уз примену нових технологија, изузетно су економски, привредно и развојно значајни за друштво. Међутим, производни захтеви различитих технолошких процеса, поред позитивних, имају и одређене негативне утицаје, међу којима је и промена природне човекове околине и угрожавање животне средине, повезаних са питањем еколошког криминалитета.

Полазећи од перцепције јавности о питањима животне средине може се говорити о три различите врсте последица по животну средину (White, 2008): (1) *браон питањима*, која су дефинисана у погледу последица урбаног живота и загађења (нпр. загађења ваздуха, загађења вода, загађења плажа, пестициди, изливања нафте, одлагање опасног отпада, итд.); (2) *зеленим питањима*, која су дефинисана у областима које нису насељене и питањима њиховог очувања (нпр. последице се испољавају као киселе кише, уништење станишта, губитак дивљих животиња, сече шума, оштећење озонског омотача, загађење воде, итд.); и (3) *белим питањима*, која су дефинисана у смислу научних истраживања у лабораторијама и утицају нових, чистих технологија на животну средину (при чему се последице могу јавити као генетски модификовани организми, клонирање врста, генетска дискриминација, ширење заразних болести, тестирања на животињама, итд.).

Комплексна еколошка проблематика је повезана са веома значајним питањем опстанка људи на одређеном подручју. Отуда се проблематиком еколошког криминалитета не баве само правници, већ и стручњаци многих других занимања, међу којима и стручњаци безбедности, тако да се еколошки криминалитет сагледава у ширем безбедносном друштвеном контексту.

Истраживања еколошког криминалитета, за потребе овог рада, захтевала су посебно разматрање низа питања, међу којима су: (а) дефинисање еколошког криминалитета; (б) карактеристике еколошког криминалитета; и (в) узроци еколошког криминалитета.

Еколошки криминалитет је савремени облик криминалитета, за чије дефинисање се мора поћи од елемената који чине суштину криминалитета, уз разматрање у домену заштите животне средине. Анализа домаће и стране литературе показује различите дефиниције еколошког криминалитета.

Еколошки криминалитет се, према Бошковић (Бошковић, 2000: 49), појмовно одређује као група кривичних дела којима се штити животна средина. Такође, Бошковић истиче да су наведена дела систематизована у кривичним и посебним законима којима се регулише одређена област животне средине и који у казним одредбама најтеже облике угрожавања животне средине инкриминишу као кривична дела.

Еколошки криминалитет, како наводи Дубовник (Dubovnik, 1994: 447), предвиђен је кривичним законима као скуп друштвено опасних дела чињења или нечињења, утицаја на животну средину или њене

компоненте, чије рационално коришћење и заштита обезбеђују нормалне активности човека.

Еколошки криминалитет, према Ситу и Емонсу (Situ & Emons, 2000: 282), чине неовлашћени акти или намере које крше закон и стога су предмет кривичног гоњења и кривичних санкција. Овакве намере повређују или угрожавају физичку безбедност или здравље људи, као и саму животну средину.

Еколошки криминалитет, по Клифорду (Clifford, 2008: 121), представља сваки акт извршен са намером да се нанесе штета или потенцијалом да се оштети животна средина или биолошки свет, а у циљу да се на тај начин прибави пословна или лична корист. Овде је акценат на намерном угрожавању или оштећењу животне средине, односно у свесном и вољном чину, појединца или одређене групе, а све ради одређених појединачних и пословних интереса.

У литератури су присутна и друга различита ауторска дефинисања еколошког криминалитета, али, према Амићићу и Ђулуму (Амићић и Ђулум, 2014: 34), за све дефиниције је заједничко то што се незаконитим радњама угрожава или теже нарушава животна средина, а које су као такве предвиђене кривичним законом или евентуално другим правним прописима.

Анализирајући представљене, као и многе друге дефиниције еколошког криминалитета, како наводе Амићић и Ђулум (Амићић и Ђулум, 2014: 35), могу се диференцирати заједнички сегменти већине дефиниција. У првом реду да је еколошки криминалитет савремени облик испољавања криминалитета, повезан са научно-технолошким прогресом који је карактеристичан за неколико задњих деценија. Даље, еколошки криминалитет се перципира као специфичан облик испољавања организованог криминалитета с обзиром на специфичности начина извршења еколошког криминалитета, поготову транснационалног еколошког криминалитета.

Истраживање еколошког криминалитета у свету

Еколошки криминалитет има изузетно штетне еколошке последице глобалних размера, подрива владавину права на националном и међународном нивоу, тако да има и транснационалан карактер с обзиром на то да настоји да искористи глобалну економију коју карактерише слободна трговина, повећан степен и обим размене робе и услуга,

мање граничне контроле (нпр. у Европској унији Шенгенски простор или у зонама слободне трговине у Централној и Латинској Америци, Југоисточној Азији, Кини и деловима Африке), а све ради прања добити кроз финансијске и банкарске системе широм света, што овом облику криминалитета даје систематски, организовани и транснационалан карактер (Elliott, 2012; Бејатовић и Шикман, 2014). Исто тако, транснационални еколошки криминалитет је могуће довести у везу са корпоративним криминалитетом, који је усмерен на стицање великог профита, уз често безобзирно занемаривање безбедности, живота и здравља запослених, потрошача и опште јавности, али и животне средине угрожене несигурним и небезбедним корпоративним производима и производним процесима.

Широки опсег транснационалног еколошког криминала, према Стоету и Омроу (Stoett & Omrow, 2021), постао је данас једна од највећих претњи по животну средину и безбедност људи, као и уносан подухват и начин живота у многим регионима света. Заустављање транснационалне сфере еконасиља се не може озбиљно разматрати без промовисања еколошке и климатске правде. Обухваћене сфере крећу се од криминала против дивљих животиња и биљака, преко илегалног риболова, до токсичног отпада и климатских злочина. Ови акти насиља против животне средине су и локализовани у смислу догађаја и утицаја и глобализовани у смислу покретача тржишта и потребних интернационализованих еколошких и безбедносних одговора.

Истраживања еколошког криминалитета у свету, за потребе овог рада, захтевала су посебно разматрање низа питања међу којима се нарочито издвајају: (а) узроци транснационалног еколошког криминалитета; (б) типологија транснационалног еколошког криминалитета; и (в) облици испољавања транснационалног еколошког криминалитета.

Друштвени развој и процес глобализације имају одређене негативне импликације када је у питању организовани криминал, укључујући и транснационални еколошки криминал. Према Бејатовићу и Шикману (Бејатовић и Шикман, 2014: 18), постоји неколико разлога за ову констатацију. Прво, лакша међународна комуникација међу људима широм света истовремено представља и потенцијалну опасност према појединцима у комуникацији, стварајући предуслове за криминално деловање на глобалном нивоу. Друго, развој међународне трговине и константно повећање међународног банкарског промета имају виталне интересе у свету економије. Они такође омогућују

стварање прилика за преваре великих размера на међународном нивоу и представљају изузетне погодности за прање новца. Треће, промене друштвено-економских система у многим земљама у транзицији створиле су услове за нагло богаћење појединих слојева друштва, стварајући облике организованог криминалитета којима је карактеристична веза са државом и њеним органима власти (Шикман, 2011).

Поједини експерти у области проучавања еколошког криминала истичу да се еколошки криминал врло брзо проширио и постао транснационални, када су организоване криминалне групе искористиле економску либерализацију и глобализацију светске привреде (Elliott, 2009).

Типологија транснационалног еколошког криминалитета је сложено питање, а зависи од критеријума поделе. При томе, и сами критеријуми поделе су дискутабилни, јер се ради о динамичном облику криминалитета, због чега се појављује потреба за променом претходно прихваћених критеријума (Бејатовић и Шикман, 2014: 20).

Европски парламент је Директивом 2008/99/ЕС сачинио листу еколошких кривичних дела која, уколико су извршена (или је њихово извршење помагано или подстицано) у намери или из крајње непажње, као таква морају бити дефинисана националним законима држава чланица. Занимљива је класификација еколошког криминалитета (Carrabine et al., 2004), према којој се еколошки криминалитет може поделити у две групе: (1) примарне деликте еколошког криминалитета (који произлазе из разарања и деградације животне средине изазване од стране човека), и (2) секундарне деликте еколошког криминалитета (који нису директно усмерени против животне средине, али имају посредан утицај на животну средину). Интересантно је да се, поред наведене поделе, са аспекта извршиоца (или субјекта кривичног дела) у склопу еколошког криминалитета према Ситу и Емонсу (Situ & Emons, 2000: 45), посебно издвајају две групе које се могу сврстати као подгрупе под првонаведене примарне деликте еколошког криминалитета, и то: (1a) корпоративни еколошки криминал (индустријско загађење, токсични отпад, ризик на радном месту, загађење животне средине, итд.); организовани еколошки криминал (организовани криминал и ризични отпад, претње дивљим животињама и биљним врстама, итд.); еколошки криминал узрокован од стране владе (атомска и нуклеарна тестирања, војни опасни отпад, војне операције, итд.); и (1б) еколошки криминал учињен од стране појединаца (губитак сегрегације, дивље депоније, итд.).

У случајевима еколошког криминала, криминалне активности организованих криминалних група, које често имају транснационални карактер и захтевају међународну сарадњу, посебно су усмерене ка специфичним подручјима (Eman, 2012; Elliott, 2009; Situ & Emons, 2000), као што су: (а) илегална трговина животињским и биљним врстама; (б) илегална трговина супстанцама које оштећују озонски омотач, опасним хемикалијама и штетним пестицидима; (в) незаконит транспорт и промет разних врста токсичног, радиоактивног и другог опасног отпада; (г) незаконит, неконтролисан и непријављен риболов; (д) незаконита сеча и промет дрвета (сакупљање, транспорт, куповина или продаја супротно националном законодавству); (ђ) биолошка пиратерија и превоз контролисаних биолошки или генетски модификованих материјала; (е) незаконито одлагање уља и других отпада у морима и океанима; и (ж) незаконита експлоатација минералних силовина и кријумчарење горива, како би се избегло плаћање пореза и контрола емисије издувних гасова.

Транснационални еколошки криминал, како наводе Горе и сарадници (Gore et al., 2019), постао је један од највећих финансијских покретача друштвених сукоба, са веома озбиљним импликацијама по мир и безбедност, директно угрожавајући и целину одрживог развоја. Отуда је неопходно да оквири концепта одрживог развоја отворено препознају и ублаже ризике које транснационални еколошки криминал представља по свим питањима безбедности животне средине.

Истраживање еколошког криминалитета у Србији

Истраживање еколошког криминалитета у савременим условима, и у свету и у Србији, полази од еколошког права. Еколошко право обухвата област која регулише све чиниоце који утичу на стварање и развој организама и очување њихових станишта, односно стварање могућности да сва жива бића једнако користе природне ресурсе (Константиновић-Вилић и Жунић, 2011). У области еколошког права у Републици Србији постоји низ закона, подзаконских аката и административних прописа, међу којима је најзначајнији Закон о заштити животне средине.

Истраживања еколошког криминалитета у Србији, за потребе овог рада, захтевала су посебно разматрање низа питања међу којима су:

(а) референтни предмет – објект еколошке безбедности; (б) еколошки деликти; (в) сузбијање еколошког криминалитета; (г) инспекцијски органи; (д) јавни тужилац као орган поступка; и (ђ) емпиријско истраживање кривичних дела против животне средине у Републици Србији.

Веза између екологије – животне средине и безбедности јесте вишеструка, животна средина може да представља разлог сукоба који су мотивисани смањењем или деградацијом природних ресурса, са друге стране, животна средина може бити повод за сукобе који су мотивисани експлоатацијом природних ресурса, независно од тога да ли се ради о обновљивим или необновљивим ресурсима. Генерално посматрано, еколошка безбедност је, по правилу, третирана као нормативни концепт, упркос чињеници да је њено значење и њен оквир веома екстензиван и комплексан. Након одговарајуће анализе, Љуштина (Љуштина, 2012) наводи да је референтни предмет – објект еколошке безбедности целокупна екосфера без обзира на њено екстензивно одређење.

Еколошки деликти подразумевају укупност инкриминација који-ма се повређују (уништење, оштећење) или угрожавају (стварање опасности) вредности у области заштите животне средине. Они се разликују од других деликата по заштитном објекту, а њихов заштитни објект јесу: ваздух, вода, земљиште, флора и фауна (Лилић и Дреновак, 2010).

Последица извршења еколошких деликата манифестује се у виду повреде и/или угрожавања животне средине, односно повреде и/или угрожавања заштитног објекта као предмета кривичноправне заштите. Еколошки деликти спадају у кривична дела за која се гоњење предузима по службеној дужности (Јовић, 2014: 322).

Кривичноправна теорија, према Чејовићу (Чејовић, 2006), еколошке деликте сврстава у четири групе: (1) *општа кривична дела против животне средине* (загађивање животне средине; непредузимање мера заштите животне средине; противправна изградња и стављање у погон постројења која загађују животну средину; оштећење објеката и уређаја за заштиту животне средине; оштећење животне средине; уништење, оштећење и изношење у иностранство природног добра; повреда права на информисање о стању животне средине); (2) *кривична дела у вези са опасним материјама* (уношење опасних материја у Србију и недозвољено прерађивање, одлагање и складиштење опасних материја; недозвољена изградња нуклеарних постројења);

(3) *кривична дела против биљног и животињског света* (убијање и мучење животиња; преношење заразних болести код животиња и биљака; несавесно пружање ветеринарске помоћи; производња штетних средстава за лечење животиња; загађивање хране и воде за исхрану, односно напајање животиња; пустошење шума; шумска крађа); и (4) *кривична дела незаконитог лова и риболова* (незаконит лов; незаконит риболов).

Кључну улогу у истрагама кривичних дела у Србији имају два органа, један је из категорије главних кривичнопроцесних субјеката – јавни тужилац (тужилачка истрага), а други је из категорије споредних кривичнопроцесних субјеката – полиција (криминалистичка истрага) (Јовић, 2014: 326).

Јавни тужилац може, у оквиру својих законом прописаних овлашћења, да захтева од инспекцијских органа у области заштите животне средине (државни или други органи) доставу потребних обавештења на основу којих ће у конкретної кривичној ствари донети правичну одлуку. Одредбама Закона о заштити животне средине прописана су права, дужности и овлашћења инспектора у области заштите животне средине који може да издаје наређења и изриче забране. Његова дужност је да у случајевима када током вршења инспекцијског надзора оцени да су, поред повреда одредаба Закона о заштити животне средине, повређени и неки други закони (у овом случају Кривични законик) о томе обавести други надлежни орган (полицију, јавног тужиоца) (Јовић, 2014: 327).

Оквир кривичноправне заштите животне средине у Србији указује да кривична дела против животне средине спадају у групу дела која заузимају шесто место (од укупно 23 групе) по броју прописаних дела у Кривичном законнику, што значи да је из области заштите животне средине прописано укупно осамнаест кривичних дела (Јовић, 2014: 329).

Интересантни су емпиријски подаци Јовића (Јовић, 2014), за аналитички период 2006–2011. године, а по питању извршилаца кривичних дела против животне средине. У наведеном периоду највећи број лица осуђен је за кривично дело шумска крађа, укупно 3.267 лица, или око 67%, од укупног броја оптужених лица за ово кривично дело, односно око 41% од укупног броја пријављених лица за ово кривично дело, или просечно годишње 546 лица. На другом месту је незаконит риболов са укупно 305 осуђених лица или 51 лице годишње. На трећем месту је незаконит лов са укупно 250 осуђених лица или 42

лица годишње. На четвртном месту је убијање и злостављање животиња са укупно 118 осуђених лица или 20 лица годишње. Потом следе остала кривична дела, код којих је мање од 100 осуђених лица, и то: уништење, оштећење, изношење у иностранство и уношење у Србију заштићеног природног добра са укупно 35 осуђених лица; непредузимање мера заштите животне средине са укупно 12 осуђених лица; преношење заразних болести код животиња и биљака са укупно 10 осуђених лица; производња штетних средстава за лечење са укупно 10 осуђених лица. Следи оштећење животне средине са укупно 9 осуђених лица, загађивање хране и воде за исхрану, односно напајање животиња са укупно 6 осуђених лица, док је за кривично дело загађење животне средине осуђено укупно 4 лица.

Резултати предметног емпиријског истраживања за простор Србије указују да је откривање кривичних деликата из области еколошке безбедности на прилично ниском нивоу и да је губитак злочина изражен (Јовић, 2014: 340). Такође се уочава да је капацитет прикупљених доказа у оптужном и доказном аспектима релативно низак, чиме се битно не утиче на генералну превенцију свих будућих, односно потенцијалних починилаца деликата из области еколошке безбедности.

Стога питању односа еколошке безбедности и еколошког криминалитета треба посветити посебну и много већу пажњу, јер се ради о изузетно друштвено опасном и штетном криминалном феномену на националном и међународном нивоу. Такође се намеће потреба перманентног изучавања и праћења овог криминалног феномена, као и креирање адекватне кривичноправне реакције, уз друге алтернативне друштвене облике реаговања, који утичу и на еколошку безбедност, али и на безбедност појединаца и друштва у целини.

Закључак

Праћење, анализа и унапређење еколошке безбедности, у савременим условима, условљава неопходну потребу поклањања посебне пажње узрочно-последичној, функционалној и практичној вези са еколошким криминалитетом. Актуелни тренд екологије, еколошких анализа и еколошких проблема налаже незаобилазну потребу целовитог сагледавања безбедносних проблема животне средине.

Еколошки криминалитет, као савремени облик криминалитета, незаконитим радњама угрожава или теже нарушава животну средину и испољава се као организовани криминалитет националног, али и међународног и транснационалног карактера. Еколошки криминалитет не само што има изузетно штетне еколошке последице и подрива владавину права, већ користи елементе токова глобалне економије за остваривање посебних облика великих профита, често кроз системски и веома организован начин.

Еколошка безбедност стога захтева посебно јачање борбе против еколошког криминалитета полазећи од нормативног концепта, са обухватањем свих сегмената безбедности, као што су: биолошка безбедност (безбедност биолошке разноврсности), безбедност животне средине (заштита воде, ваздуха и земљишта) и безбедност екосистема.

Тиме се кроз повишење еколошке безбедности остварује повећање укупне безбедности, решавају еколошки безбедносни проблеми и отклањају безбедносне претње са импликацијама, како на животну средину, појединце тако и друштво у целини. Повратна веза се такође огледа у смањењу нарушавања стања животне средине, а тиме и општих услова живота, рада и активности човека као појединца, припадника појединих друштвених група и друштва у целини.

Емпиријски подаци истраживања указују да је еколошка безбедност, по правилу, правно третирана као нормативни концепт, упркос чињеници да су њено значење и оквир веома екстензивни и комплексни и треба их проширити становиштем да је референтни објект екологије целокупна екосфера без обзира на њено екстензивно одређење. Осим тога, сложени оквир правног супротстављања еколошком криминалитету треба да обухвати све сегменте еколошке безбедности, која обухвата биолошку безбедност (безбедност биолошке разноврсности), безбедност животне средине (заштита воде, ваздуха и земљишта) и безбедност екосистема.

Емпиријски подаци истраживања за простор Србије указују на прилично низак ниво откривања кривичних деликата из области еколошке безбедности и изражен губитак злочина. Такође се запажа релативно низак капацитет прикупљених доказа у оптужном и доказном аспекту релативно, чиме се не утиче у довољној мери на генералну превенцију свих будућих (потенцијалних) починилаца деликата из области еколошке безбедности. Стога питању односа еколошке безбедности и еколошког криминалитета треба посветити посебну и много већу пажњу, јер се ради о изузетно друштвено опасном и штетном

криминалном феномену на националном и међународном нивоу. Такође се намеће потреба перманентног изучавања и праћења овог криминалног феномена, те креирање адекватне кривичноправне реакције, али и других алтернативних друштвених облика реаговања, који утичу и на еколошку безбедност, али и на безбедност појединаца и друштва.

Комплексна анализа еколошке безбедности и еколошког криминалитета потврђује узрочно-последичну релацију и потребну безбедносну активност на смањењу еколошког криминала у циљу повећања еколошке безбедности и укупне безбедности. Разматрана релација указује на потребу повећања аналитичке пажње и деловања на смањење еколошког криминалитета. Осим тога, неопходно је и повећање кадровских и организационих капацитета, у домену еколошке безбедности, у циљу ефикаснијег откривања еколошког криминалитета, као и активног и превентивног деловања на прекршиоце, како би се убудуће остварило повишење еколошке и укупне безбедности у друштву као целини.

ЛИТЕРАТУРА

- Амиџић, Г., Ђулум Д. (2014). Дефинисање, карактеристике и узроци еколошког криминалитета. У М. Шикман (Ур.) (2014). *Сузбијање криминалитета и европске интеграције, с освртом на еколошки криминалитет*. Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука, Требиње, 33–42.
- Barnett, J. (2001). *The Meaning of Environmental Security: Ecological Politics and Policy in the New Security Era*. London: Zed Books.
- Бејатовић, С., Шикман М. (2014). Транснационални еколошки криминалитет. У М. Шикман (Ур.) (2014). *Сузбијање криминалитета и европске интеграције, с освртом на еколошки криминалитет*, Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука, Требиње, 13–31.
- Бошковић, М. (2000). *Криминалистика методика 2*, Полицијска академија, Београд.
- Brock, L. (1991). Peace through Parks? The Environment on the Peace Research Agenda. *Journal of Peace Research*, 28(4), 407–423.
- Brock, L. (1997). The Environment and Security: Conceptual and Theoretical Issues. In N. P. Gleditsch (Ed.). *Conflict and the Environment* (pp. 17–34). Dordrecht: Springer.
- Brown, H. (1954). *The Challenge of Man's Future*. New York: Viking Press.
- Buzan, B., Wsver, O., & Wilde, J. de (1998). *Security. A framework for Analysis*. Boulder-London: Lynne Rienner.

- Carrabine, E., Lee, M., Plummer, K., South, N., & Iganski, P. (2004). *The greening of criminology*. In E. Carrabine, P. Iganski, M. Lee, K. Plummer, & N. South (Eds.). *Criminology: A sociological introduction* (pp. 313–330). New York: Routledge.
- Clifford, M. (2008). Environmental crime- enforcement, policy and social responsibility. Aspen Publ.
- Чејовић, Б. (2006). *Кривично право – општи и посебни део*, Досије, Београд.
- Dalby, S. (2002). *Environmental security*. Vol. 20. Mineapolis: Univesity of Minnesota Press.
- Димитријевић, Д. (2010). *Трендови еколошке безбедности у XX веку*. Београд: Факултет безбедности.
- Dubovnik, O. (1994). *Criminal enforcement role in environment, Third internacional conference on environmmetal enforcement*. Procuraduria Federal de Protección al Ambiente, SEDESOL, Mexico.
- Elliott, L. (2009). Combating transnational environmental crime: 'Joined up' thinking about transnational networks'. In K. Kangaspunta, & I. H. Marshall (Eds.). *Eco-crime and justice: Essays on environmental crime* (pp. 55–78). Turin: UNICRI.
- Eman, K. (2012). *Crimes against the Environment – Comparative Criminology and Criminal Justice Perspectives – Doctoral Disertacion*. Ljubljana: Univerza v Maribor, Fakulteta za varnostne vede.
- Floyd, R. (2010). *Security and the Environment: Securitisation Theory and US Environmental Security Policy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gore, M. L., Braszak, P., Brown, J., Cassey, P., Duffy, R. et al. (2019). Transnational environmental crime threatens sustainable development. *Nature Sustainability*, 2(9), 784–786.
- Јовановић Поповић, Д. & Милинчић, М. А. (2015). *Еколошке избеглице – Концепт, статусна питања и изазови*. Београд: Српско географско друштво.
- Јовановић Поповић, Д. (2020). Еколошка безбедност као највећи изазов данашњице, Зборник радова, Факултет безбедности, Универзитет у Београду, Београд, 117–141.
- Јовић, В. (2014). Политика супротстављања еколошком криминалитету у Републици Србији и његов утицај на еколошку безбедност. *Мегатренд ревија*, (11)4, 321–342.
- Константиновић-Вилић С., Жунић, Н. (2011). *Екофеминизам – разматрање односа феминизма и екологије, Екологија и право*, Зборник радова, Ниш.
- Лилић, С., Дреновак, М. (2010). *Еколошко право*. Правни факултет Универзитета у Београду, Београд.
- Loneragan, S. (2002). Environmental Security. In Munn, Ted (Ed.). *Encyclopedia of Global Environmental Change*, vol. 5: Timmerman, Peter (Ed.). *Social and Economic Dimensions of Global Environmental Change* (pp. 269–278). Chichester: John Wiley.
- Lynch, M. J., & Long, M. A. (2022). Green Criminology: Capitalism, Green Crime and Justice, and Environmental Destruction. *Annual Review of Criminology*, 5, 255–276.
- Љуштина, А. (2012). *Еколошка безбедност*. Београд: Криминалистичко полицијска академија.

- Љуштина, А., Бјеловук И. (2014). Међународна полицијска сарадња у функцији унапређења безбедности и сузбијања еколошког криминала. У М. Шикман (Ур.) (2014). *Сузбијање криминалитета и европске интеграције, с освртом на еколошки криминалитет*, Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука, Требиње, 113–124.
- Mathews, T. (1989). Redefining Security. *Foreign Affairs*, 68(2) (Spring), 162–177.
- McAdam, J. (2007). Climate Change 'Refugees' and International Law. NSW Bar Association, London.
- Myers, N. (1993). *Ultimate Security: The Environmental Basis of Political Stability*. New York: Norton.
- Nellemann, C., Henriksen, R., Kreilhuber, A., Stewart, D., Kotsovou, M., et al. (2016). The rise of environmental crime: a growing threat to natural resources, peace, development and security. United Nations Environment Programme (UNEP).
- Ophuls, W. (1977). *Ecology and the Politics of Scarcity. Trologue to a Political Theory of the Steady State*. San Francisco, CA: Freeman.
- Ophuls, W. & Boyan, S. (1992). Ecology and the Politics of Scarcity Revisited. The Unraveling of the American Dream. New York: W H. Freeman.
- Osborn, F. (1953). *Our Plundered Planet*. Boston: Little Brown.
- Reuchlin, P. (2007). Environmental security: Ways ahead for the OSCE. *Helsinki Monitor*, 18(1), 64–76.
- Rogers, K. S. (1997). Pre-empting Violent Conflict: Learning from Environmental Cooperation. In N. P. Gleditsch, Nils-Petter (Ed.). *Conflict and the Environment*. Dordrecht, The Netherlands: Springer.
- Situ, Y. & Emons, D. (2000). Environmental crime: The criminal justice system's role in protecting the environment. Thousand Oaks, CA, Sage.
- Stern, N. (2007). The Economics of Climate Change: The Stern Review. Cambridge University Press, 1st Edition, London.
- Stoett, P., & Omrow, D. A. (2021). Spheres of Transnational Ecoviolence: Environmental Crime, Human Security, and Justice. 1st ed., Cham: Palgrave Macmillan.
- Шикман, М. (2011). *Организовани криминалитет*. Бања Лука: Висока школа унутрашњих послова.
- Аутор (2021). Еколошка безбедност и еколошки криминалитет. Дипломски рад, Факултет безбедности Универзитета у Београду, Београд.
- Ullman, R. (1983). Redefining Security. *International Security*, Vol. 8, No. 1, 129–153.
- Вукасовић, В. (1996). *Етика и правно регулисање заштите човекове средине*. Екологија и етика, Еко центар, Београд, 96–97.
- Westing, A. H. (1989). The Environmental Component of Comprehensive Security. *Bulletin of Peace Proposals*, 20(2) (June), 129–134.
- Westing, A. H. (1991). Environmental Security and its Relation to Ethiopia and Sudan. *Ambio*, 20(5), 168–171.
- White, R. D. (2008). *Crimes Against Nature: Environmental Criminology and Ecological Justice*. Cullompton, Portland: Willan Publishing.
- Законик о кривичном поступку. Службени гласник РС, бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 – одлука УС и 62/2021 – одлука УС.

ENVIRONMENTAL SECURITY AND ENVIRONMENTAL CRIME

MA Miloš Tošović, Student Assistant
University of Belgrade, Faculty of Security Studies

Summary

Consideration of the complex security issue in modern conditions requires the inclusion of various aspects, among which a very current environmental aspect is unavoidable. The security consideration based on it, results in a special form of environmental security, as an unavoidable part of the overall security. Thereby two analytical security levels stand out: national and international. The analysis of environmental security includes a very important issue of tort in the domain of environment and appropriate forms of crime, which require special attention. Environmental crime begins from the environmental law, and is related to the normative approach in defining, monitoring and opposing various forms and degrees of committing a tort. A complex analysis of environmental security and environmental crime indicates a causal relationship and the necessary activity to reduce environmental crime in order to increase environmental security and overall security. The considered connection indicates the need to increase the analytical attention to the reduction of environmental crime through the increase of human and organizational capacities, in the domain of general, and especially environmental security.

Keywords: *ecology, security, environmental security, crime, environmental crime.*